

Kunskapens skönhet

av Nils Edelman

Nils Edelman, professor emeritus i geologi och mineralogi vid Åbo akademi, diskuterar här den vanliga uppfattningen att ökade kunskaper tar bort något av skönheten och mystiken i tillvaron.

Efter ett mindre anförande om sambandet mellan skärgårdens ytformer och geologi frågade en åhörare mig om jag kunde uppleva skönheten i skärgården, när jag så här analyserade fram orsakerna till skärgårdens utseende. Jag blev förbluffad, men vid närmare eftertanke fann jag att jag tidigare har träffat på liknande tankegångar, nämligen att kunskapen skulle ta död på känslan eller kanske snarare att begripandet skulle jaga bort mystiken. Det är inte bara hos lekmän man träffar på sådana tankar; snarlik är den åsikt, som många har, att ju svårbegripligare en framställning är, desto vetenskapligare är den. Mognare vetenskapsmän brukar dock göra sitt bästa för att uttrycka sig så enkelt och begripligt som möjligt. Det är en allmän princip i vetenskapen att av två teorier, som ger lika goda förklaringar, välja den enklare. De djupare delarna av vetenskapen är oftast svårbegripliga, men det betyder inte att allt svårbegripligt är djup vetenskap. Det här är en variation på temat «Man äger ej snille för det man är galen».

Det är förståeligt att en lekman kan tycka att mystiken i tillvaron försvinner om han får en enkel förklaring på något som verkat obegripligt för honom. För en naturvetare är situationen den rakt motsatta. När man fått ett problem löst eller förklarat så finner man nya problem bakom detta; då tättnar egentligen «mystiken». Det är som den lerneiska hydran hos vilken det växte ut tio nya huvuden för vart avhugget huvud.

*

Vi kan ta skärgårdens ytformer som exempel. Holmar och uddar, sund och vikar ger ett randigt mönster på sjökortet. Holmarna och uddarna består i regel av motståndskraftigare bergarter, medan sunden och vikarna ligger i zoner av mera lättvittrande bergarter. Dessutom finns det långa raka sund som skär över dessa strukturer. De har igen bildats i förkastnings- eller sprickzoner där berget söndertrasats vid jordbävningar. Ytterligare finns det fjärdar med eller mindre raka kanter; det är fråga om insjunkna berggrundsblock, gravsänkor. Det här ger nya aspekter, nya problem. Hur har berggrunden fått sin struktur, vilka jordbävningar har skapat sprickzoner och gravsänkor, vilken geologisk historia har området haft och hur har landskapet sett ut under de olika skedena?

Hercules bekämpar hydran. (Andrea Mantegna).
I andra versioner har hydran nio huvuden.

Sedan jag börjat studera geologi har jag fått en helt ny syn på landskapet. När jag nu åker genom det sydfinska kustlandet ser jag bergen såsom holmar vilka dykt upp ur havet och spolats rena av bränningarna och åkrarna åter som forna fjärdar. Skärgårdsklipporna som jag tidigare bara bedömde efter deras lämplighet för solbad, ser jag nu med andra ögon. Jag ser hur inlandsisen har skulpterat och slipat klipporna, jag upptäcker en mängd intressanta och vackra detaljer, jag ser fasetter med olika god slipning m.m. Jag märker skönheten i de vresiga ådergnejserna, den ofta fantastiska skrynklingen i kalklagren och brecciorerna med sina kantiga fragment. Det var en helt ny värld av skönhet som öppnades för mina ögon bara för att jag lärde mig att iakttä och förstå berggrunden.

Det här gäller inte bara geologin. Inte blev fågelsången mindre vacker för att jag lärde mig skilja koltrastens sång från bofinkens. Tvärtom blev jag mera uppmärksam på fågelkonserten. Ju mera jag har lärt mig om djur och växter, desto mera har jag börjat njuta av naturen. Om jag härigenom har mist barnatron på älvor och alfer och på amsagor om vad de små fåglarna sjunger — ifall jag över huvud någonsin trott på dylikt — så är den förlusten obetydlig i jämförelse med vinsten. Det verkliga livet i naturen är betydligt intressantare än vad någon diktare någonsin kunnat fabulera ihop. Samspelet mellan de pollinerande insekterna och blommornas byggnad är i många fall rent fantastiskt. Skulle jag inte kunna njuta av blommornas skönhet bara för att jag vet att blommornas färger, form och nektar är till för att locka lämpliga insekter att effektivt pollinera blommorna.

Inte bara i fråga om naturen utan lika väl i kulturen gäller det att ju mera man vet desto större utbyte har man; det må sedan gälla litteratur eller musik eller något annat. I annat fall skulle den som är helt okunnig i musik njuta mera av denna än en musikkännare.

*

En extrem form av den här diskuterade inställningen, att det är mera fantasieggande att inte förstå hur något fungerar än att begripa sammanhangen bakom förteelserna, är människors dragning till det övernaturliga och ockulta. Det är klart att alla fenomen inte har förklarats av vetenskapen — i annat fall funnes ingenting kvar att studera — men många människor slukar hellre utan kritik en tolkning byggd på ockulta krafter än en naturlig förklaring. Ett praktexempel på detta var Conan Doyle, skaparen av Sherlock Holmes, mästardetektiven med den skarpa logiska slutledningsförmågan. Conan Doyle lät sig luras att tro på älvor av ett par flickor som fotograferade varandra omgivna av älvor i skogen. Älvorna var klippta ur en sagobok. I våra dagar finns det många som hellre vill drömma om mystiken och det oförklarliga i astrologin, i besök från främmande världar, Bermudatriangeln eller skedböjning än att tro på naturliga förklaring eller på avslöjandet av dessa humbuger. Önskan att tro på det övernaturliga demonstrerades bäst genom James Randi's projekt alpha. Randi sände ett par unga trollkonstnärer till ett institut i parapsykologi där dessa mottogs med öppna armar. De lyckades under tre år lura forskarna — chefen var professor i fysik — att tro att de hade paranormala krafter. Detta skedde trots att Randi flere gånger hade varnat forskarna för trollkonster och gett goda råd om hur fusk skulle kunna förhindras. Världen vill bedragas.

Människans nyfikenhet och intresse för det problematiska och svårbegripliga är sund. Den har inspirerat människorna till att söka förklaringar till skeendet i naturen och så lagt grunden till naturvetenskapen. Om man däremot låser sig vid sin beundran för det svårbegripliga och inte ens vill ha naturliga förklaringar till fenomenen, så har man kört in på en blindgata och då går man miste om alla de vyer som öppnar sig för en bakom varje problem som blivit löst. Går man så långt i sin beundran för det svårbegripliga att man hellre tror på ockulta och övernaturliga förklaringar än på vetenskapliga, då har man fallit för Faust's frestelse och sökt den bekväma kungsvägen till kunskapen, den väg som inte finns.